

האלטרנטיבה היהודית

מכתב גלוי לפרופ' דני גוטוויין

:: אילון שמיר

מולך. ואני מודה שהמפגש איתך עורר בי חלק מהשאלות הישנות, התסיס וחידר – ועל כך אני מודה לך מאד. זוהי קרקע הצמיחה של שאלות פילוסופיות, ואפילו של תשובות חלקיות. אני כותב לך עכשיו, כי אני רוצה לשתף אותך במחשבות הללו. כפי שאתה יכול לנחש, אני חולק על טענתך המרכזית.

סוג ההנמקה שהשתמשת בה היה זה: העניין הגובר ביהדות בעשורים האחרונים התפתח במקביל למהפכת ההפרטה. הקשר בין שתי התופעות הוא סיבתי: תופעה א' (העיסוק ביהדות) היא חלק מהגורמים לתופעה ב' (מהפכת ההפרטה). ציינת, שאין חולק על העובדה הזאת. כשהערת לך, שייתכן שיש כאן שתי תופעות שאין ביניהן קשר סיבתי, ושמה שאתה מציע זו פרשנות של העובדות, ולא עובדות, אמרת שיש בחשיבתי כשל לוגי. אני לא מוצא אותו.

אבל הבעייה המרכזית שלי עם הניתוח שלך היא המטריאליזם הקיצוני עליו הוא מבוסס. להבנתי, קפיטליזם אינו רק תופעה כלכלית-פוליטית. זוהי תופעה שיש לה שורשים כלכליים, אבל יש בה גם השקפת-עולם, ויש לה תרבות. מציאות חיינו נשלטת באופן עמוק מאד על-ידי התרבות הקפיטליסטית, שלעיצובה שותפים סוכני-חיברות מרובים: הוליווד, כמעט כל הטלוויזיה המסחרית, העיתונות, הפירסומות... בקיצור: מערכות תקשורת בעלות עוצמה כבירה משרתות את הקפיטליזם ומבנות את התודעה הצרכנית המוכרת לנו היטב. יש נטייה – שאיני שותף לה – להימנע מהכללה לגבי כיוונה של תרבות זו. בשיח הפוסט מודרני רווחת המגמה לתאר כיוון זה במונחים של 'כאוס', 'מגוון חסר ארגון', 'רב תרבותיות'.

מסך הערפל הזה מערער על הרבה דברים, רק לא על התרבות והכלכלה הקפיטליסטית עצמה. למעשה, השיח הפוסט מודרני מספק מערכת מושגית בה יכול הקפיטליזם להמשיך ולשגשג באין מפריע, משום שבשיח הזה הכל לגיטימי, מלבד יצירתה של תיאוריה הקוראת תגר על המציאות מתוך מגמה לשנותה. אני חושב שיש לתרבות הקפיטליסטית כיוון, שהיא מטפחת צדדים מסויימים בנפש האדם, ומנוונת צדדים אחרים. תרבות זו, אם למנות רק כמה ממאפייניה, היא חומרנית מאוד וצינית מאוד. זוהי תרבות המתרחקת כמו מאש מדברים רציניים, מקודשים, שיפוטיים; המעודדת את האדם להתייחס לזולתו לא כאל תכלית בפני עצמה, אלא כאל אמצעי בלבד, ולעיתים קרובות כאל אויב ממש; המעודדת סגידה ליצרים כמו מין, אלימות, כוח, אכילה – במקום סובלימציה שלהם; המעודדת את הפאסיבינות

דני שלום,

לאחרונה, נפגשנו לרב-שיח בו קראת תגר על הנהיה אחר היהדות בעשור האחרון. לטענתך, הצמיחה המרשימה של בתי המדרש ליהדות בציבור החילוני הינה דוגמה נוספת לצמיחתו של המגזר השלישי בארץ היום, על רקע מהפכת ההפרטה והשתלטות הניאו-ליברליזם הכלכלי על החברה הישראלית בעשורים האחרונים. צמיחתו של המגזר השלישי בכלל, והעיסוק ביהדות בתוכו בפרט, הינם, לשיטתך, ביטוי להזנחת המדינה את החברה והחינוך. טענת גם, שאלה אינם רק תוצאה של ההפרטה, אלא מנגנונים תודעתיים שבאמצעותם מתנערת הממשלה מאחריותה לחברה. כלומר: העיסוק בתרבות היהודית הינו גורם מסייע להשתלטות הניאו-ליברליזם על מקומותינו.

את הטענה ההיסטורית הזו חיזקת בטענה המטריאליסטית, הרואה במבנים תודעתיים, כמו עיסוק בתרבות או בדת, טפל ביחס לעיקר, שהוא יחסי היצור, חלוקת ההון והמישור הכלכלי-פוליטי בכלל. בתי המדרשות היהודיים הללו מספקים 'מורפיום להמונים', כלשונך, ובכך מאפשרים את התרחשותה של המהפכה העמוקה והשקטה של פירוק מדינת הרווחה. הבנתי מדברך, שבמקום לשנות בדיונים אידיאליסטיים על תרבות יהודית יש לחזור למטריאליזם בסיסי. זהו התנאי לחידושה של סוציאל דמוקרטיה בישראל היום.

אני חייב לומר לך שלא היה לי קל להתמודד מולך, שכן אני מאד מעריך אותך ואת פועלך. נדמה לי שבעשור האחרון אתה היית הקול הצלול ביותר נגד ההפרטה. ואם יש בארץ צמיחה של תודעה סוציאל-דמוקרטית – אתה אחד הגורמים לה. מלבד זה, זו הפעם הראשונה שנפגשתי איתך באופן אישי, ואני חייב לומר שהתרשמתי לא רק מהטיעונים האינטלקטואליים, אלא גם מאישיותך, מהחדות בה אתה מתנסח ומהקשר שלך עם קהל השומעים. לא קל לעמוד

כשהערת לך, שייתכן שיש כאן שתי תופעות שאין ביניהן קשר סיבתי, ושמה שאתה מציע זו פרשנות של העובדות, ולא עובדות, אמרת שיש בחשיבתי כשל לוגי. אני לא מוצא אותו.

מציאות חיינו נשלטת באופן עמוק מאד על-ידי התרבות הקפיטליסטית, שלעיצובה שותפים סוכני-חיברות מרובים: הוליווד, כמעט כל הטלוויזיה המסחרית, העיתונות, הפירסומות... בקיצור: מערכות תקשורת בעלות עוצמה כבירה משרתות את הקפיטליזם ומבנות את התודעה הצרכנית המוכרת לנו היטב.

התרבות הקפיטליסטית
מתרחקת כמו מאש
מדברים רציניים, מקודשים,
שיפוטניים. היא מעודדת את
האדם להתייחס לזולתו לא
כאל תכלית בפני עצמה,
אלא כאל אמצעי בלבד,
ולעיתים קרובות כאל אויב
מש. היא מעודדת סגידה
ליצרים כמו מין, אלימות,
כוח, אכילה - במקום
סובלימציה שלהם.

גם אם יקרה מה שאני
מקווה לו, ומדינת ישראל
תחזור לדגמים של
מדינת רווחה ואחריות
המדינה על החברה - לא
תתבטל השפעת הטלוויזיה
והפרסומות. יפן תמשיך
לייצא את הסרטים
המצויירים שמחנכים את
הילדים שלי: פוקימון, דראגון
בולז'י, ועוד ג'אנק מלוא
חופניים.

 ד"ר אילון שמיר חי
בבית ישראל. כתב
דוקטורט בנושא
"חיחוש הציביליזציה
היהודית במשנתם של
נחמן סירקין ומרדכי
ס. קפלן", ועומד
היום, לצד שותפים,
בראש התכנית
ליהדות חברתית
במכללת בית ברל

 hilli-s@zahav.net.il

תרבות משפחתית. קידוש בליל שבת, וסעודה,
ושירה ביחד, ולימוד ביחד. ונתינה. ונאמנות.
אנחנו חלק מקהילה רחבה יותר (שנקראת 'בית
ישראל'). אנחנו קשורים לקהילה, אוהבים את
שותפינו בה ותורמים לבנייתה ועיצובה. זוהי קהילה
שיש בה, רחמנא ליצלן, בית מדרש. קהילה בה
גדל נוער בעל תודעה חלוצית-חברתית עמוקה.
אני קשור גם למרכזים "בית-מדרשיים" אחרים
- 'ממזרח שמש' ו'מורשה', שמבקשים להחיות
יהדות חברתית באמצעות דיאלוג מחודש עם
הזהות המזרחית שנותצה ונרמסה על ידי הציונות
הסוציאליסטית לפני שני דורות.

נניח לרגע, שבמקומות אלה אין טיפוח מספק
של חשיבה סוציאל דמוקרטית. האם ניתן
לבטל את כל זה כ'מנגנון תודעתי המשרת את
מדיניות ההפרטה של הממשלה?' אתה לא מגזים
ברדוקציה של הכל לנוסחה אחת? לדעתי, דווקא
במקומות כאלה נוצרת תודעת-עומק אלטרנטיבית
לקפיטליזם ולתרבות הצריכה. תודעת עומק כזו
היא זו שעמדה בבסיס התנועה החלוצית, והיא
זו שיכולה להצמיח אלטרנטיבה היום.
אבל בכדי לבנות אלטרנטיבה צריך הרבה יותר
מאשר נוסחאות מרקסיסטיות. צריך תרבות.
צריך שורשים.

אני לא יודע מה עושים בני תרבויות אחרות.
אני עושה זאת תוך דיאלוג הולך ומעמיק
עם היהדות. מי שהבין זאת מצויין היה משה
הס. ב'רומי וירושלים' שלו הוא ביצע מהלך
אלטרנטיבי משמעותי מאד מול המטריאליזם
של מרקס. גם אם הוא לא תמיד התנסח באופן
פילוסופי שיטתי ומדויק, המהלך שלו היה עמוק
מאד: בכדי להגשים את הסוציאליזם באופן
מלא יש צורך לא רק בסוציאל-דמוקרטיה, אלא
גם בתרבות-של-חברותא ומשפחה ובתרבות
של אחריות ורעות. ודווקא בדת היהודית יש
בסיס לאלה.

מאיר אריאל אמר פעם: "הגיע הזמן שתוציאו
ת'לשון הארוכה שלכם מתרבות המערב...".
ואהוד בנאי שר: "ספיק אפ, דה לנגוויג' אוף דה
היברו מן. לאוד אנד קליר: דה לנגוויג' אוף דה
היברו מן". היום, לנוכח ההסתאבות של התרבות
המערבית והשתלטות התרבות הקפיטליסטית,
נראה לי שיש הרבה צדק באמירות אלו. נכון,
גם אני ספוג בתרבות המערב, ומה שאני מציע
הוא בעצם שיקום של הומניזם יהודי, ולא מרד
פונדמנטליסטי בתרבות זו.

אני חושב שבכדי להיחלץ מהבור אליו נפלנו,
אנחנו חייבים לעשות חשבון-נפש גם עם תרבות
המערב. אני רוצה לעשות את זה ביהודית. איך
אתה מציע לעשות את זה?

של האדם, כלפי מקלט הטלוויזיה וכלפי מערכות
כלכליות ותרבותיות בכלל.

אני מאמין שיש הרבה אמת בקביעה, שהשתלטות
אוליגרכיית ההון על החברה הישראלית מעודדת
מאד את התרבות הקפיטליסטית. אבל ניסיון
לטעון שהיא המקור לתרבות הזו הוא שטחי,
ורחוק מהבנת המורכבות של המציאות. גם אם
יקרה מה שאני מקווה לו, ומדינת ישראל תחזור
לדגמים של מדינת רווחה ואחריות המדינה
על החברה - לא תתבטל השפעת הטלוויזיה
והפרסומות. יפן תמשיך לייצא את הסרטים
המצויירים שמחנכים את הילדים שלי: פוקימון,
דראגון בולז'י, ועוד ג'אנק מלוא חופניים.
וולט דיסני ימשיך לחנך אותנו לחשיבה כנועה
וצייתנית כלפי אוליגרכיית הממון, בסרטים כמו
'מלך האריות'. כל אלה לא ישתנו גם אם ישתנו
תקציב המדינה והמדיניות הכלכלית.

מה שצריך לחתור אליו, לצד השינוי הכלכלי,
הוא שינוי תודעתי. ההוויה לא קובעת את
התודעה באופן חד-צדדי, אלא שתייהן מעצבות
זו את זו, ואת המציאות בכלל. מעבר למהלך
הביקורתי כלפי תרבות הצריכה, נחוצה
תרבות-חיים חיובית. לא מספיק לסור מרע:
יש לעשות טוב.

וכאן אנחנו מגיעים לזלזול שלך בבתי המדרש
ליהדות. הצורך בבתי מדרש אלה - שאתה
מזלזל בו - נולד מן החוסרים של התרבות
הקפיטליסטית. אנשים רבים מתגעגעים לשותפות
אקטיבית בתרבות; לרוח, בתוך אקלים תרבותי
חומרני כל כך; לעידון יצרים, על רקע ההדוניזם
הרווחי; ליחס של אחריות ורעות לזולת.
אל תבטל את הגעגוע הזה בהבל-פה מטריאליסטי.
זהו רצון כן, הבא מחוויית אמת, ומניסיון של
אמת, גם אם חלקי ולא מספק, למרוד בתרבות
הקפיטליסטית.

נכון: רבים מבתי המדרש הללו נמנעים מעיסוק
בשאלות מטריאליות כמו הון, צדק חלוקתי,
וכו'. זהו חסר עמוק, וטוב שאתה מזהיר מפניו,
ומעורר מחדש שיח כלכלי-פוליטי בכיוון של
שוויון וסולידריות. אבל אין בכך כדי לבטל
את הצדדים החיוביים שבבתי המדרש. הללו
קמו, להבנתי, על רקע תחושה של דחיפות,
שזיהתה התמוטטות רחבה של תרבות החיים,
וחור של ריקנות שנפער בחיים החילוניים עם
דעיכת האתוס הישראלי הקודם. ריקנות זו
הולידה את הדיאלוג המחודש עם היהדות, את
הרצון הגובר היום לשיר פיוטים, ואת התרבות
הקהילתית של חברותא.

במקום לדבר על אחרים אספר לך על עצמי. אני
אשתי, ושאר משפחתי, עסוקים מאד בבנייה של